

УДК 616.89-008.434.5-048.25:373.3.011.3-052

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-4\(211\)-101-105](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-4(211)-101-105)

Яценюк Лариса Іванівна,

старша викладачка кафедри психології та інклюзивної освіти,

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна

Yatseniuk Larissa,

Senior Lecturer of Psychology and Inclusive Education,

Rivne Regional Institute of Postgraduate

Pedagogical Education, Ukraine

E-mail: l.yatseniuk@roippo.org.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9139-8880>

КОРЕКЦІЯ ДИСЛЕКСІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

A Висвітлено теоретико-методологічні засади проблем порушення процесу читання у дітей молодшого шкільного віку. Окреслено механізми, етапи формування навиків читання, сучасні підходи щодо розуміння терміну «дислексія».

Розкрито питання розладів процесу читання (дислексії) як однієї з актуальних проблем корекційної педагогіки, причин виникнення та визначення відповідної форми мовленнєвих труднощів. Розглянуто класифікації форм (видів) дислексії залежно від специфічних особливостей прояву порушення.

Проаналізовано наукові дослідження зазначеної тематики, методи та прийоми корекції дислексії в контексті впровадження інклюзивного навчання, реалізації Концепції Нової української школи, Стратегії розвитку читання на період до 2032 р.

Наголошено на необхідності підвищення фахової, інклюзивної компетентності вчителів початкових класів щодо особливостей навчання молодших школярів з дислексією, особливостях оцінювання при наявних розладах писемного мовлення, порушеннях процесу читання.

Виокремлено основні напрями психолого-педагогічного супроводу дітей з дислексіями.

Обґрунтовано доцільність тісної співпраці всіх учасників освітнього процесу щодо коригування мовленнєвої діяльності, формування читацької компетентності учнів початкових класів із мовленнєвими труднощами.

Ключові слова: дислексія; алексія; класифікація видів порушень; логопедична робота; корекція; діагностика; механізми процесу читання; корекційно-розвитковий вплив; мовленнєві труднощі; читацька компетентність

Correction of dyslexia in children of younger school age

S This article highlights the theory and methodological foundations of the problems of reading disorders in primary school children. Mechanisms, stages of the formation of reading skills, and modern approaches to understanding the term "dyslexia" are outlined.

The issue of disorders of the reading process (dyslexia) as one of the urgent problems of correctional pedagogy, the causes of occurrence and determination of the appropriate form of speech disorders is revealed. The classification of forms (types) of dyslexia depending on the specific features of the manifestation of the disorder is considered.

Scientific research on the mentioned topic, methods and methods of dyslexia correction in the context of the introduction of inclusive education, the implementation of the concept of a new Ukrainian school, and the strategy of reading development for the period until 2032 have been analyzed.

The main areas of psychological and pedagogical support for children with dyslexia are highlighted:

Speech therapy direction, which involves diagnosing dyslexia, drawing up a calendar and thematic plan, determining appropriate forms of interaction with students, conducting planned corrective work, and analyzing the effectiveness of the corrective influence in the process of the dynamics of the child's development;

Pedagogical direction – implemented through the close cooperation of a speech therapist teacher with an elementary school teacher, a practical psychologist, and a social pedagogue. The specified direction involves making the necessary changes to the curriculum, organizing the integration of students with speech difficulties into society.

The expediency of close cooperation of all participants in the educational process regarding the correction of speech activity, the formation of reading competence of primary school children with speech disorders is substantiated.

Keywords: dyslexia; alexia; classification of types of disorders; speech therapy work; correction; diagnosis; mechanisms of the reading process; corrective and developmental influence; speech difficulties; reading competence

Актуальність проблеми зумовлена значним збільшенням кількості дітей молодшого шкільного віку із функціональними освітніми труднощами мовленнєвого характеру, зокрема порушенням процесу читання, що значно ускладнює процес навчання, гальмує психічний і мовленнєвий розвиток школярів, оволодіння наскрізними вміннями, сприяє виникненню шкільної дезадаптації.

Читання є складним процесом, удосконалення якого є важливою передумовою успішності дитини, її пізнавальної активності та розвитку. Тому проблема своєчасного виявлення дислексії, диференціація її від помилок іншого характеру та проведення ефективної корекційно-розвиткової роботи з дітьми молодшого шкільного віку є надважливою.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. На думку вчених (Т. Чиркіна, М. Русецька, Р. Лалаєва та ін.) серед основних причин навчальної неуспішності школярів дислексія посідає провідне місце [8].

У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі багато уваги приділяється вивченню процесу читання, зокрема питанням порушення процесу читання (Б. Ананьєв, А. Люблінська, Д. Ельконін), а також напрямам корекції дислексії (Р. Лалаєва, М. Хватцев, В. Ільяна) [3]. Науковці стверджують, що проблему дислексії необхідно вирішувати шляхом застосування міждисциплінарного підходу [7].

Сучасні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених ґрунтуються на чотирьох наукових теоріях, які пояснюють виникнення порушень процесу читання: теорія фонологічного дефіциту, теорія зорового дефіциту, теорія дисфункції мозочка, теорія порушення взаємодії двох півкуль кори головного мозку [4].

Виділення невирішених раніше частин проблеми. В Україні переважна більшість досліджень причин виникнення дислексії проводилась у межах концепції фонологічного дефіциту, що сприяло накопиченню досвіду і методичних розробок корекції порушення процесу читання [8].

Питання симптоматики, механізмів структури дислексії, методичні підходи щодо подолання розладу процесу читання розкрито у наукових доробках українських науковців (Л. Бартенєва, Е. Данілавічуте, Є. Соботович, Л. Тенцер, В. Тарасун та ін.) [10].

Отже, порушення процесу читання широко вивчається на теоретичному та практичному рівнях, але й ця проблема все ще залишається однією із найактуальніших у корекційній педагогіці.

Метою статті є здійснення аналізу типових проявів функціональних мовленнєвих труднощів, пов'язаних із оволодінням процесом читання; висвітлення теоретико-методологічних засад подолання розладів читання, розкриття особливостей різних форм дислексій і напрямів корекційного впливу.

Викладення основного матеріалу. Дислексія – частковий розлад процесу оволодіння читанням, який проявляється у великій кількості помилок стійкого характеру, обумовлених несформованістю психічних функцій, необхідних для оволодіння читанням. Дислексія завжди супроводжується порушенням писемного мовлення, що зумовлює методичну необхідність здійснювати корекцію процесів читання паралельно із виправленням помилок дисграфічного характеру у тісному взаємозв'язку.

Виявити, встановити форму (вид) дислексії може вчитель-логопед, але вчителю початкових класів доцільно звернути увагу на наявність специфічних симптомів, які можуть свідчити про наявність дислексії у дітей:

- уповільнене мовлення, повільність розумових операцій;
- труднощі уваги, запам'ятовування;
- труднощі виконання інструкцій;
- складнощі пригадування слів, добору необхідних слів у спілкуванні;
- уповільнений процес формування навичок читання (відставання від програмових вимог);
- стійкі труднощі формування злитного читання (подовжений період побуквеного читання);
- недостатнє розуміння змісту прочитаного;
- прояви емоційного напруження в процесі читання;
- заміни, додавання слів [1].

Існує багато класифікацій форм (видів) дислексій, але найґрунтовнішою, яка відображає всі операції процесу читання, є класифікація, розроблена Р. Лалаєвою [5].

Класифікація дислексій:

І. Фонематична дислексія, в основі якої лежить недорозвиток функцій фонематичної

системи та слуховимовної диференціації фонем, фонематичного аналізу та синтезу. У зв'язку із чим фонематичні дислексії розподіляють на дві підгрупи:

1) недорозвинення слухової диференціації фонем, тобто з неточним розрізненням звуків;

2) порушення фонематичного аналізу і синтезу, що проявляється у побуквенному читанні, пропуску, перестановці складів. При фонематичних дислексіях спостерігається суттєвий недорозвиток усного мовлення, порушення звуковимови та обмежений словниковий запас, тому процес корекції фонематичної дислексії полягає в постановці, диференціації та автоматизації спотворених звуків. Одночасно проводиться робота з розвитку фонематичного слуху.

Рекомендовані корекційні завдання:

- придумати речення з певною кількістю слів;
- поширити речення, збільшивши кількість слів;
- придумати слово, яке починається на певний звук;
- придумати слова з трьох, чотирьох, п'яти звуків;
- розподілити картинки відповідно до кількості складів у слові;
- скласти слово з перших складів на малюнках.

II. Аграматична дислексія зумовлена недорозвитком граматичної будови мовлення і проявляється у спотворенні та заміні певних морфем слова, синтаксичних узагальненнях, замінах відмінкових закінчень; неправильному узгодженні слів у роді, числі, відмінку. Корекція зазначеного виду (форми) дислексії здійснюється шляхом застосування наступних дидактичних ігор, завдань:

- ігри на формування функції словозміни «один – багато», «чий малюнок», «де помилився художник»;
- ігри на формування функції словотворення: «Професії», «Пори року» тощо;
- скласти речення за малюнком;
- викласти схему речення під малюнком (за допомогою фішок);
- вставити словосполучення в речення (добір речень із однаковими словосполученнями в різних відмінках);
- знайти закінчення (добір закінчень слів);

– вправа «Склади прислів'я» (постановка слів у правильному порядку з метою утворення прислів'я).

III. Семантична дислексія (механічне читання). Характеризується порушенням розуміння тексту при технічно правильному читанні та зумовлена труднощами звуко-складового синтезу та нечіткістю уявлень про синтаксичні зв'язки у реченні.

Із метою подолання проявів механічного читання доцільним є застосування наступних корекційних завдань:

- прочитати слово і показати відповідне зображення на малюнку;
- прочитати слово і виконати відповідну дію (завдання);
- поділ речення на слова (всі слова надруковані разом);
- пошук речення, що містить слово, написане на дошці або демонстраційній картці;
- вправа «Знайди слово» (швидке знаходження одного-двох-трьох слів у тексті);
- вправа «Незвичне читання слів» (прочитування слова у незвичайному порядку);
- знайти в тексті відповідь на запитання;
- розкласти сюжетні малюнки відповідно до змісту прочитаного тексту.

IV. Мнестична дислексія – зумовлена порушенням процесів встановлення зв'язків між звуком і буквою та труднощами слухомовленнєвої пам'яті. Учні із зазначеною формою дислексії важко запам'ятати букви, вони їх плутають, замінюють під час читання. Основна робота з подолання мнестичної дислексії спрямована на розвиток різних видів пам'яті: слухової, зорової, рухової.

Прийомами корекції є:

- обмальовування букв за шаблоном;
- ліплення букв із глини, пластиліну;
- викладання букв із різних дрібних предметів;
- вирізання букв;
- зображення букв за допомогою рухів тіла з одночасним промовлянням відповідного звуку.

V. Оптична дислексія проявляється у замінах і змішуваннях букв, подібних графічно і таких, що різняться окремими елементами або просторовим розташуванням. При оптичній дислексії у дітей спостерігається зісковзування з одного рядка на інший при читанні; трапляються випадки

дзеркального читання, коли учень читає справа наліво.

Для корекції оптичної дислексії пропонуються завдання для розвитку зорового, буквеного гнозису (розпізнавання літер):

- назвати контурні зображення предметів;
- назвати закреслені предмети;
- визначити розбіжності у малюнках;
- назвати недомальовані контурні зображення;
- знайти літеру серед графічно подібних;
- упізнати літеру за її дзеркальним відображенням;
- дописати літеру;
- співвіднести літери, що виконані різним шрифтом.

Успішність навчально-корекційного впливу на дитину з розладами читання залежить від професійної компетентності педагогічних кадрів: вчителя-логопеда, вчителя початкових класів та асистента вчителя. Педагогам важливо знати і доцільно застосовувати спеціальні прийоми та методи навчання учнів з дислексіями. Зміст, форми та методи навчання школярів з дислексіями повинні мати корекційно-розвивальне спрямування. Кожна тема, що вивчається, методи і прийоми, які застосовуються, повинні бути спрямовані на виправлення порушень процесу читання. Оцінки за наявні в усному та писемному мовленні помилки дислектичного та дисграфічного (порушення процесу писемного мовлення) характеру не знижуються.

Із метою реалізації основних напрямів психолого-педагогічного супроводу дітей з дислексіями педагоги початкової школи повинні постійно співпрацювати з фахівцями у галузі корекційної освіти, психології щодо розуміння та застосування підходів індивідуалізації освітнього процесу дітей із розладами читання:

1) логопедичний напрям – передбачає діагностичну діяльність, укладання календарно-тематичного планування, визначення доцільних форм взаємодії з дитиною, здійснення планової корекційної роботи, аналіз результативності та визначення динаміки розвитку учня.

2) педагогічний напрям – реалізовується шляхом співпраці вчителя-логопеда; вчителя класу, в якому навчається дитина з дислексією; практичного психолога, соціального педагога. Вони визначають рівні засвоєння учнями навчальної програми, здійснюють моніторинг

розвитку дитини, вносять зміни до навчальних програм, організують інтеграцію дітей у соціум.

Державний стандарт початкової освіти визначає одинадцять ключових компетентностей, першою з яких є вільне володіння державною мовою, що передбачає вміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови, готовність вживати українську мову, як рідну, в різних життєвих ситуаціях [2; 6].

Дислексія суттєво перешкоджає формуванню у молодших школярів зазначеної компетентності та читацької грамотності, визначених «Стратегією розвитку читання на період до 2032 р.» [9].

Пошук ефективних логопедичних методик, попередження та корекції дислексії визначає спрямованість наукових розвідок і методичних розробок. Раннє виявлення причин труднощів під час формування навички читання дає можливість відразу надавати цілеспрямовану допомогу дітям з дислексією у початковій школі.

Висновки. Формування навички читання – досить складний за структурою та змістом процес, порушення якого негативно впливає на навчальну діяльність, соціалізацію і розвиток особистості дитини в цілому. Отже, результативність подолання дислексії значною мірою залежить від визначення основних напрямів корекційного впливу відповідно до специфіки порушення та тісної співпраці всіх учасників освітнього процесу.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у пошуку шляхів попередження виникнення дислексії у дітей дошкільного віку; підвищенні фахового рівня вчителів початкових класів щодо виявлення проявів і корекції дислексії.

Список використаних джерел

1. Данілавічюте Е. А. Діагностика стану сформованості складових мовленнєвої діяльності, що зумовлюють оволодіння навичок читання. *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. наук. пр. Київ : Актуальна освіта, 2006. Вип. 3. С. 119–136.
2. Державний стандарт початкової освіти. Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України № 688 від 24.07.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF/paran5> (дата звернення 10.06.2023).
3. Ільяна В. М. Корекція дислексій в учнів молодших класів спеціальних шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2010. 20 с.

4. Меліченко В. М. До питання вивчення механізмів читання молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. наук. пр. Київ : Актуальна освіта, 2020. Вип. 4. С. 88–91.

5. Начинова О. В., Траченко О. О. Діагностика дислексії у дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2018. № 4 (123). С. 58–61. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/4030/2/Elena%20Nachinov%D0%B0.pdf> (дата звернення: 10.06.2023).

6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи : розпорядження Кабінету Міністрів України № 989 від 14.12.2016 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 11.06.2023).

7. Скляр О. В. Корекція дислексії у молодших школярів : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 121 с. URL: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/12447> (дата звернення: 12.06.2023).

8. Смовська Л. К., Зелінська-Любченко К. О. Науково-теоретичні засади проблеми порушення читання. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали VIII Всеукр. заочної наук.-практ. конф. Суми, 2019. С. 118–120. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/6824/1/%D0%A1%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf> (дата звернення: 11.06.2023).

9. Стратегія розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» : розпорядження Кабінету Міністрів України № 190-р від 03.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text> (дата звернення 10.06.2023).

10. Шеремет М. К. Логопедія : підручник. Київ : ВД «Слово», 2010. 376 с.

References

1. Danilavichutiie, E. A. (2006). Diahnostyka stanu sformovanosti skladovykh movlennievoi diialnosti, shcho zumovliuiut ovobodinnia navychok chytannia [Diagnosis of the state of formation of the components of speech activity, which determine the mastery of reading skills]. In *Teoriia i praktyka suchasnoi lohopedii [Theory and practice of modern speech therapy]*: zbirnyk naukovykh prats (Is. 3, pp. 119-136). Kyiv: Aktualna osvita [in Ukrainian].

2. *Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity. Pro vnesennia zmin do Derzhavnogo standartu pochatkovoї osvity [State standard of primary education. On making changes to the State Standard of Primary Education]*: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 688 vid 24.07.2019 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF/paran5> [in Ukrainian].

3. Piana, V. M. (2010). *Korektsiia dysleksii v uchniv molodshykh klasiv spetsialnykh shkil dlia ditei z tiazhkymy porushenniamy movlennia [Correction of dyslexia in students of junior grades of special schools for children with severe speech disorders]*. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].

4. Melichenko, V. M. (2007). Do pytannia vyvchennia mekhanizmiv chytannia molodshykh shkoliariv z tiazhkymy porushenniamy movlennia [To the issue of studying the reading mechanisms of younger schoolchildren with severe speech disorders]. In *Teoriia i praktyka suchasnoi lohopedii [Theory and practice of modern speech therapy]*: zbirnyk naukovykh prats (Is. 4, pp. 88-91). Kyiv: Aktualna osvita [in Ukrainian].

5. Nachynova, O. V., & Trachenko, O. O. (2018). Diahnostyka dysleksii u ditei molodshoho shkilnoho viku [Diagnosis of dyslexia in children of primary school age]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho [Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskyi]*, 4 (123), 58-61. Retrieved from <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/4030/2/Elena%20Nachinov%D0%B0.pdf> [in Ukrainian].

6. *Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]*: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 989 vid 14.12.2016 r. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

7. Skliar, O. V. (2021). *Korektsiia dysleksii u molodshykh shkoliariv [Correction of dyslexia in younger schoolchildren]*. (Candidate's thesis). Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka. Retrieved from <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/12447> [in Ukrainian].

8. *Stratehiia rozvytku chytannia na period do 2032 roku «Chytannia yak zhyttiava stratehiia» [Strategy for the development of reading for the period until 2032 "Reading as a life strategy"]*: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 190-r vid 03.03.2023 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

9. Smovska, L. K., & Zelinska-Liubchenko, K. O. (2019). Naukovo-teoretychni zasady problemy porushennia chytannia [Scientific and theoretical foundations of the problem of reading disorders]. In *Suchasni problemy lohopedii ta reabilitatsii [Modern problems of speech therapy and rehabilitation]*: materialy VIII Vseukrainskoi zaочної naukovo-praktychnoi konferentsii (pp. 118-120). Sumy. Retrieved from <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/6824/1/%D0%A1%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf> [in Ukrainian].

10. Sheremet, M. K. (2010). *Lohopediia [Speech therapy]*: pidruchnyk. Kyiv: VD «Slovo» [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 12.06.2023